

Łukasz Libowski

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

lukasz.damian.libowski@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6175-0823

DOI: <https://doi.org/10.12775/BPTh.2022.021>

15 (2022) 4: 127–146

ISSN (print) 1689-5150

ISSN (online) 2450-7059

Ryszarda ze św. Wiktora
O przedmiocie pisma świeckiego i boskiego
(*Liber exceptionum*, cz. I, ks. II). Wstęp, przekład, komentarz

Richard of St-Victor's
On the Subject of Secular and Divine Writings
(*Liber exceptionum*, Part I, Book II). Introduction,
Translation, and Commentary

Streszczenie. W niniejszym artykule czytelnik polski znajdzie tłumaczenie kolejnej, początkowej części ważnej – bo stanowiącej dzieło programowe – pracy Ryszarda ze św. Wiktora († 1173), jednego z czołowych przedstawicieli szkoły działającej w stuleciu XII w opactwie św. Wiktora pod Paryżem: mianowicie tłumaczenie drugiej księgi z pierwszej części jego powstałego między 1153 a 1162 r. podręcznika pt. *Liber exceptionum*. Przekład opatrzony został krótkim wstępem oraz komentarzami. Tekst, któremu publikacja niniejsza jest poświęcona, nazwać można bardzo krótkim kursem wiktoryńskiej biblistyki.

Abstract. In this article, the Polish reader will find a translation of the next, initial part of an important writing by Richard of St-Victor († 1173), one of the leading representatives of the school operating in the twelfth century in St-Victor's Abbey near Paris. The text presents the main principles guiding the Victorine school. This is the translation of the second book from the first part of Richard's handbook, written between 1153 and 1162, entitled *Liber exceptionum*. The translation has been provided with a short introduction and commentaries. The text to which this publication is devoted can be called a very short course in Victorine Biblical studies.

Słowa kluczowe: *Liber exceptionum*, Ryszard ze św. Wiktora, Pismo św., egzegeza, alegoria.

Keywords: *Liber exceptionum*, Richard of St-Victor, Holy Bible, exegesis, allegory.

Wstęp do przekładu

Czytelnik polski otrzymuje właśnie tłumaczenie kolejnej, początkowej części ważnego, bo, jak chcą D. Poirel i P. Sicard¹, stanowiącego *opus programowe*, dzieła Ryszarda ze św. Wiktora († 1173)², jednego z czołowych przedstawicieli działającej w XII stuleciu w opactwie św. Wiktora pod Paryżem szkoły³ – tłumaczenie mianowicie księgi drugiej z pierwszej części jego powstałego między 1153 a 1162 r. *Libri exceptionum*⁴.

Dwie pierwsze księgi *Księgi wypisów* tworzą swoistą dyptykową całośćkę – skonstatować chyba można, że całośćkę natury metodologicznej, metaprzeciwnikowej, a na pewno już natury introdukcyjnej. Pierwszą wszak księgę poświęcił Ryszard omówieniu, z jednej strony, klasyfikacji nauk i sztuk oraz, z drugiej – ich początków⁵. Z kolei w księdze wtórej, niżej przełożonej, traktuje ów autor z jednej strony o przedmiocie Pisma św., z drugiej zaś – o przedmiocie wszelakiego pisma świeckiego; powiedzmy od razu, że pierwsze z tychże pism nazywa Ryszard chętnie boskim, wtóre natomiast – światowym⁶. Potem, w kolejnych księgach *Libri exceptionum* – dodajmy, aby zorientować się w całości tegoż czy to podręcznikowego, czy też encyklopedycznego dzieła – najpierw, opisawszy położenie ziem na świecie, a więc jakby scenę, na której ona się rozgrywa i wydarza, Ryszard koncentruje swoją uwagę na historii powszechnej od Adama aż po wiek XII, tj. aż po czasy sobie współczesne, dając jej streszczenie. Natomiast dalej, w czternastu księgach stanowiących drugą część *Księgi wypisów*, „na tyle,

¹ Poirel i Sicard 2008, 459.

² Ogólnie na temat Ryszarda i jego dzieła piszą np. Châtillon 1988, 593–654; Emery 2003, 588–594; Pawlikowski 2007, 880–883; Majeran i Misiurek 2012, 697–702; Bajor 2022; więcej literatury – zob. Libowski i Wilk 2021a, 63–64, przyp. 1.

³ Na temat szkoły tej piszą m.in. Bonnard 1904; Poirel 2010; Feiss i Mousseau 2018; Poirel 2022a; Poirel 2022b.

⁴ Na chwilę obecną dostępne są w języku polskim następujące fragmenty *Libri exceptionum*: księga pierwsza (Ryszard ze św. Wiktora 2022) oraz księgi szósta, siódma i ósma części pierwszej (Libowski i Wilk 2021a, 63–83; Libowski i Wilk 2021b, 117–138; Libowski i Wilk 2021c, 91–107), a także jedenaście kazań z księgi dziesiątej części drugiej (Libowski 2020, 4–33 [kazania 1–3]; Wilk 2022a, 149–158 [kazanie 4]; Libowski 2021, 8 [kazanie 5]; Wilk 2022b, 133–144 [kazanie 6–8]; Libowski i Wilk 2022, 7–24 [kazania 9–11]).

⁵ Zob. Richard de St-Victor 1958, 103–113; Ryszard ze św. Wiktora 2022.

⁶ Richard de St-Victor 1958, 114–121.

na ile to możliwe” wyklada „tajemnice alegorii i tropologii”⁷. Czym są alegoria i tropologia? Jak objaśnia nasz wiktoryn, „alegoria ma miejsce wówczas, kiedy mówiąc o tym, co się stało, oznacza się co innego, co albo w przeszłości już się wydarzyło, albo wydarza się w terażniejszości, albo w przyszłości się wydarzy”, tymczasem „tropologię uprawia się wtedy, kiedy czytając o tym, co się stało, rozpoznajmy, co potrzeba nam czynić”⁸.

Gdyby jednym słowem wskazać chcieć, czym w swej istocie jest księga druga pierwszej części Ryszardowej *Księgi wypisów*, powiedzieć można by, zdaje się, tak: to bardzo krótki kurs wiktoryńskiej bibliistyki, owszem, kurs wiktoryńskiej bibliistyki „z dodaniem jakichś jeszcze uwag”⁹. Dowiemy się bowiem z niej: jak rozumie Ryszard pojęcie testamentu (rozdział X); czym jest dlań kanon Pisma św. (IX) – w tym punkcie Ryszard idzie za swoim mistrzem, Hugonem ze św. Wiktora, którego myślenie o kanonie biblijnym jest oryginalne i niezmiernie ciekawe; co w przekonaniu Ryszarda jest właściwym przedmiotem Pisma św., że mianowicie Wcielenie Słowa Bożego, podczas gdy przedmiotem piśmiennictwa świeckiego jest jego zdaniem dzieło stworzenia (I); i dalej – dowiemy się z niej: że Pismo św. ujmuje swój przedmiot na trzy sposoby, czyli historycznie, alegorycznie i tropologicznie (III); że w wypadku Pisma św., inaczej niż w przypadku literatury świeckiej, znaczą nie tylko słowa, ale również rzeczy (V, także III); że jakiegokolwiek piśmiennictwo świeckie winno być podporządkowane studiom biblijnym (IV); że Pismo św. przystępuje do rozważania swojego przedmiotu, a więc wcielenia Drugiej Osoby Bożej, pochylając się wpierw nad dziełem stworzenia (VI). Natomiast owe „jakieś jeszcze uwagi” to z pewnością trzy – tak rzecz ujmijmy – ekskursy, jakie znajdujemy w *Libri exceptionum*, ekskursy zgrabnie w tok całego wywodu wkomponowane: w jednym opowiedziane mamy stworzenie świata (VII); z kolei w dwóch pozostałych mówi się: raz, o Bożych działaniach – a zatem o tym, iż Bóg świat stworzył i urządził, a także iż wciąż podtrzymuje go w istnieniu i nim zawiaduje (VIII) – oraz, dwa, o objawianiu się Bożych przymiotów w stworzeniu, mianowicie, że niezmierność stworzeń

⁷ *Liber exceptionum*, I, II, 8: „Primum namque summam historie non solum divine sed et mundane perstringere proponimus, ac deinceps misteria allegorie et tropologie pro posse declarabimus”.

⁸ *Liber exceptionum*, I, II, 3: „Allegoria est cum per id quod factum dicitur, aliud factum sive in preterito, sive in presenti, sive in futuro significatur. Tropologia est cum per id quod factum legimus, quid nobis sit faciendum agnoscimus” (Richard de St-Victor 1958, 97–102, 213–221; por. Libowski i Wilk 2021a, 65–67).

⁹ *Liber exceptionum*, I, II, prologus: „[...] Cum adjectione quorundam [...]”.

okazuje moc Bożą, piękno stworzeń – Bożą mądrość, a użyteczność stworzeń – Bożą dobroć (II).

Jean Châtillon ustalił, że komponując *O przedmiocie pisma światowego i boskiego*, korzystał Ryszard z następujących prac Hugona: *De sacramentis christianae fidei*, *De tribus diebus*, *De scripturis et scriptoribus sacris* oraz *Didascalicon*; sięgnął był ponadto do słynnych Izydorowych *Etymologii*, *Wikipedii* swojej doby.

*

Przekazujemy w ręce czytelnika przekład z komentarzem. Przekład opracowano na podstawie: Richard de St-Victor 1958, 114–121.

Ryszard ze św. Wiktora
O przedmiocie pisma światowego i boskiego
(Księga wyjątków, cz. I, ks. II)

Księga druga traktuje o przedmiocie pisma światowego i boskiego, a także o tym, że pismo światowe służyć winno Pismu boskiemu, do czego dołączono jeszcze inne uwagi. Księga ta składa się z dziesięciu rozdziałów.

[Rozdział I] *O przedmiocie pisma światowego i boskiego*

Istotnie, pismo światowe ma swój przedmiot w dziele założenia, a Pismo boskie przedmiot swój ma w dziele odnowienia¹.

Dwa są bowiem dzieła: dzieło założenia i dzieło odnowienia. Dzieło założenia tkwi w tym, co się stało, żeby istniało, co nie istniało; dzieło odnowienia tkwi w tym, co się stało, żeby lepiej istniało, co przemijało. Dziełem założenia jest stworzenie świata wraz ze wszystkimi jego żywiołami; dziełem odnowienia jest wcielenie Słowa wraz ze wszystkimi jego sakramentami². Dzieło założenia dokonało się w przeciągu sześciu dni; dzieło odnowienia doprowadzone zostać

¹ Podział tekstu przekładu każdego rozdziału na akapity pochodzi od tłumacza; z założenia ułatwić ma on lekturę.

² Pojęcie sakramentu należy tu brać jako pojęcie techniczne, mające znacznie szerszy zakres semantyczny niż pojęcie sakramentu używane współcześnie (zob. Poirel 2018, 277–297).

może do końca nie krócej niż w przeciągu sześciu wieków. Jednak i w jednym, i w drugim wypadku mamy szóstkę, aby Ten, który jest stworzycielem, rozpoznany był także jako odkupiciel³.

[Rozdział II] O tym, że trzy widzialne własności świata wskazują trzy niewidzialne własności Boga

Nie wolno przejść obok tego, że dzieło założenia wskazuje na trzy niewidzialne własności Boga: „Od stworzenia bowiem świata niewidzialne jego przymioty oglądane i pojmowane są poprzez to, co zostało stworzone”⁴.

Trzy są niewidzialne własności Boga: moc, mądrość, dobroć. Z nich trzech wywodzą się wszystkie pozostałe, w tych trzech wszystkie inne się zawierają, przez te trzy wszystkie inne są rządzone. Moc stwarza; mądrość kieruje; dobroć zachowuje. A jak trzy te przymioty w sposób nie do wypowiedzenia stanowią w Bogu jedno, tak zostać nie mogą rozdzielone w Jego działaniu. Dzięki dobroci moc mądrze stwarza; dzięki mocy mądrość dobrze zarządza; dzięki mądrości dobroć mocno⁵ zachowuje.

³ Odnosi się tu Ryszard do wczesnochrześcijańskiej koncepcji podziału czasu istnienia świata na sześć wieków (*sex aetates mundi*). Koncepcja ta powstała w nawiązaniu do tradycji starotestamentowej, opowiadającej o sześciu dniach, w jakich Bóg dokonać miał dzieła stworzenia: każdemu z owych sześciu dni przypisano po prostu jeden wiek dziejów świata. Propagatorami teorii sześciu wieków – oczywiście, wprowadzali ci autorzy do odnośnej teorii pewne modyfikacje – byli m.in. Augustyn, Hieronim, Paweł Orozjusz, Prosper z Akwitanii, Izydor z Sewilli, Beda Czcigodny, który napisał na interesujący nas tu temat całe dzieło, tytułując je znamienne *Chronicon de sex aetatibus mundi*, oraz Anzelm z Havelbergu (Grabski 2006, 47–48 oraz 63–67; za niniejszą wskazówkę bibliograficzną składam podziękowanie ks. mgr. P. Wilkowi).

⁴ Rz 1,20. Sigła biblijne, podawane za edytorem, odsyłają czytelnika do czwartego wydania Biblii Tysiąclecia (Poznań 2003) dostępnego online: https://biblia.deon.pl/menu.php?st_id=1 (dostęp: 21.04.2022). Cytaty tłumaczono jednak samodzielnie, aby możliwie dobrze komponowały się z tokiem wywodu Ryszarda.

⁵ Przysłówek „mocno” niech znaczy tu dla nas: „w sposób właściwy Bożej mocy”. Wprawdzie definicja taka nie zgadza się z definicją tegoż przysłówka słownikową (taką na przykład: „Mocno – tak, że działa się na coś przy użyciu dużej siły”; Żmigrodzki 2007, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/13425/mocno> [dostęp: 21.04.2022]), ale dzięki proponowanemu rozwiązaniu translatorskiemu zachowana zostaje w tłumaczeniu ciekawa gra słowna, jaką w odnośnym miejscu w ściśle merytorycznym celu Ryszard zastosował.

Niezmierzoność stworzeń objawia moc, ich piękno – mądrość, a ich użyteczność – dobroć.

Niezmierzoność stworzeń bierze się z wielości i wielkości. Wielość tkwi w podobieństwach, różnościach oraz w tym, co przemieszane; wielkość z kolei – w objętości i rozmiarze⁶. O objętości stanowią masa i ciężar; o rozmiarze natomiast – długość i szerokość, głębokość i wysokość.

Piękno stworzeń związane jest z ich położeniem i ruchem, z ich postacią i jakością. Położenie polega na kompozycji i porządku. Porządek tkwi w miejscu, czasie i właściwości. Ruch jest czworaki: lokalny, naturalny, animalny, racjonalny⁷. Ruch lokalny jest ruchem do przodu i do tyłu, w prawo i w lewo, w górę, w dół i dookoła; ruch naturalny to wzrastanie i pomniejszanie się; ruch animalny polega na uczuciach i pragnieniach; ruch racjonalny tkwi w czynach i radach. Postać jest formą widzialną, którą postrzega się okiem – jak na przykład kolory i kształty ciał. Jakość jest własnością wewnętrzną, którą postrzega się innymi zmysłami – jak na przykład melodia dźwięku słyszanego uszami, słodycz smaku kosztowanego ustami, woń zapachu wyczuwanego nozdrzami, spokój ciała dotykane rękami.

Użyteczność stworzeń rodzi się z tego, co miłe i stosowne, korzystne i konieczne. Miłe jest to, co się podoba, stosowne – to, co przystoi, korzystne – to, co przynosi pożytek, konieczne – to, bez czego nie sposób istnieć.

⁶ Trudne do oddania w polszczyźnie rzeczowniki łacińskie, jakie tu występują, to, odpowiednio, *moles* oraz *spatium*; chodzi o dwie własności stworzeń, które razem stanowią o wielkości stworzeń. Słownik daje następujące podpowiedzi: *moles* – „1. ciężar, brzemię, masa; [...] 3. moc potężna, wielka siła [...]”; *spatium* – „1. przestrzeń; 2. objętość, rozmiar; 3. oddalenie, odległość, rozległość [...]” (Jougan 2013, 426, s.v. *moles*, i 635, s.v. *spatium*). Ponieważ w rozdziale niniejszym Ryszard zależny jest od Hugonowego *De tribus diebus*, I, 3, które to dzieło dostępne jest w języku angielskim, przytoczyć można tutaj stosowny fragment przekładu angielskiego: „Number is found in the similar, the diverse, and the mixed. Size is found in bulk and extension [podkreśl. Ł.L.]. Bulk is found in mass and weight; extension, in length and breadth, depth and height” (Hugh of St-Victor 2010, 61).

⁷ Przez ruch lokalny rozumieć należy, oczywiście, ruch przestrzenny właściwy wszystkim bytom materialnym; przez ruch naturalny – ruch wegetatywny właściwy wszystkim roślinom; przez ruch animalny – ruch sensorywny właściwy wszystkim zwierzętom; przez ruch wreszcie racjonalny – ruch rozumny czy intelektualny właściwy ludziom (por. np. Krąpiec 2008, 971–984).

[Rozdział III] O trojakim sposobie traktowania

Boskie Pismo traktuje o swoim przedmiocie na trzy sposoby: podług historii, podług alegorii, podług tropologii. Historia jest opowieścią o wydarzeniach minionych, która zawiera się w pierwszym znaczeniu litery. Alegoria ma miejsce wówczas, kiedy mówiąc o tym, co się stało, oznacza się co innego, co albo w przeszłości już się wydarzyło, albo wydarza się w teraźniejszości, albo w przyszłości się wydarzy. Tropologię uprawia się wtedy, kiedy czytając o tym, co się stało, rozpoznajmy, co potrzeba nam zrobić⁸.

⁸ Teoria trzech sensów Pisma św., którą wiąże się z osobą Hugona ze św. Wiktora, mistrza naszego Ryszarda, jest bardzo charakterystyczna dla autorów wiktoryńskich, dla ich, by tak rzec, podejścia do pracy z tekstem Objawienia Bożego. Stanisław Wielgus pisze o niej, przedstawiając dokonania w zakresie XII-wiecznej egzegezy łacińskiej Hugona: „Hugo ze św. Wiktora (†1141), jeden z najwybitniejszych teoretyków egzegezy średniowiecznej, którego wpływ na rozwój literatury skryptyrystycznej był bardzo duży, uważał, że egzegeta powinien starannie odróżniać różne sensy Pisma św. i starać się wystrzegać stosowania ich wszystkich w odniesieniu do tego samego tekstu biblijnego. Niektóre fragmenty Biblii, powiadał Hugo, trzeba tłumaczyć literalnie, inne zaś alegorycznie i tropologicznie. Wszyscy historycy powtarzają o Hugonie, że podstawą jego wykładu świętej doktryny była historia. Według ustaleń S. Bergera ona właśnie jest fundamentem potrójnego sensu, który Hugo przyjmował, idąc tu za Grzegorzem Wielkim. W *De arca Noe morali* Hugo stwierdzał: «Si ergo Seraphim Scripturam Sacram significat, tria paria alarum sunt intellectus eiusdem Scripturae, id est: historia, allegoria, tropologia... [podkr. S.W.]. Duae alae, quae corpus Seraphim tegunt, historia est, quae per velamen litterae mysticas [powinno być: *mysticos*; przy. Ł.L.] tegit intellectus. – Duae alae, quae usque ad caput et pedes Domini extenduntur, allegoria est, quia cum mystica divinae Scripturae dicimus, usque ad ipsius divinitatis agnitionem, quae ante omnia et post omnia est, per illuminationem mentis penetramus... – Duae alae, quibus volabant Seraphim, tropologiam significant, quia dum per lectionem divinae Scripturae ad bona opera instruimur [trzeba dodać: „quasi quibusdam alis ad alta sublevamur...”; przyp. Ł.L.]» (i. I. c. II; PL 176, 624–625) [Jeśli więc serafin oznacza Pismo św., to trzy pary skrzydeł są sensami owego Pisma, to jest historią, alegorią, tropologią... Dwa skrzydła, które okrywają ciało serafina, są historią, która welonem litery okrywa sensy mistyczne. – Dwa skrzydła, które sięgają aż do głowy i stóp Pana, są alegorią, ponieważ kiedy mówimy o tajemnicach boskiego Pisma, dzięki oświeceniu umysłu sięgamy aż do wiedzy o owej boskości, która jest przed wszystkim i po wszystkim... – Dwa skrzydła, dzięki którym serafin lata, oznaczają tropologię, ponieważ kiedy przez lekturę boskiego Pisma zachęceni jesteśmy do dobrych czynów, to jakbyśmy się na tych właśnie skrzydłach wznosili ku temu, co wysokie... (tłum. Ł.L.)]. W ramach tych trzech sensów dokonywał Hugo dalszych rozróżnień. Dzielił więc alegorię (podobnie jak Robert Melun) na alegorię prostą i na anagogię; anagogię z kolei na anagogię pierwszą, która jest rozważaniem celu ostatecznego, i na alegorię drugą, która

W tym zaś znacznie doskonalsze od wiedzy świeckiej jest boskie Pismo, jako że znaczą⁹ w nim nie tylko słowa, ale również rzeczy. Jak więc gdy chodzi o sens, który jest między słowami a rzeczami, konieczna jest znajomość słów, tak gdy chodzi o sens, który znajduje się między rzeczami a tajemnicami, czy to już dokonanymi, czy też mającymi się dopiero wydarzyć, konieczna jest znajomość rzeczy.

Znajomość słów sprowadza się do dwóch kwestii: do zdania¹⁰ i znaczenia. Samym wyłącznie zdaniem zajmuje się gramatyka; samym wyłącznie znaczeniem zajmuje się dialektyka; jednocześnie zaś zdaniem i znaczeniem zajmuje się retoryka.

Znajomość rzeczy sprowadza się do formy i natury. Forma jest w układzie zewnętrznym, natura – w jakości wewnętrznej. Każdy znowuż układ polega albo na liczbie, którą zajmuje się arytmetyka, albo na proporcji, którą zajmuje się muzyka, albo na położeniu, którym zajmuje się geometria, albo na ruchu, którym zajmuje się astronomia. Jakości wewnętrznej przygląda się natomiast fizyka.

[Rozdział IV] O tym, że pismo światowe służyć winno Pismu boskiemu

Wszystkie zatem sztuki służą boskiej mądrości – i właściwie uporządkowana nauka niższa jednoczy się z nauką wyższą.

W tym więc sensie, który znajduje się między słowami a rzeczami, zawiera się historia i jej służą trzy nauki: gramatyka, dialektyka, retoryka; z kolei w tym sensie, który znajduje się między rzeczami a dokonanymi już tajemnicami, zawiera się alegoria, a w tym, który jest między rzeczami a tajemnicami, które mają

jest raczej szczytem kontemplacji. Pierwsza należy do doktryny, druga do życia duchowego. Alegoria według Hugona daje poznanie prawdy, tropologia zaś – umiłowanie cnoty. Obydwie natomiast służą doskonaleniu człowieka. Mówi się o Hugonie, że wprowadził do teologii pojęcie czasu. H. de Lubac jest zdania, że w dziełach Hugona da się zauważyć coś, co można określić mianem historyzmu całej tradycji alegorycznej” (Wielgus 1990, 96–97). Zob. Liere 2018, 233–236.

⁹ Po łacinie: *sunt significative* – „są znaczącymi”, „mają właściwość oznaczania”; jest to w istocie wyrażenie techniczne. Że każde słowo ma swoje znaczenie – rzecz oczywista na gruncie literatury zarówno świeckiej, jak teologicznej; dla Ryszarda wszakże Pismo św. tym się charakteryzuje, iż w nim także poszczególne rzeczy mają swoje znaczenia – skonstatować można: rzeczy, o których czytamy w Biblii, są dla Ryszarda niczym słowa.

¹⁰ Po łacinie: *pronuntiatio*; lepiej chyba w tym kontekście mówić o zdaniu aniżeli wymowie czy wypowiedzi, tym bardziej że ową *pronuntiationem* przyporządkowuje Ryszard do gramatyki.

się dopiero stać, zawiera się tropologia – i to tym dwóm, alegorii i tropologii, służą: arytmetyka, muzyka, geometria, astronomia i fizyka.

[Rozdział V] O znaczeniu słów i rzeczy

Słowa mają nie więcej niż dwa albo trzy znaczenia. Rzeczy natomiast mogą mieć tyle znaczeń, ile mają właściwości. Każdą zaś z owych rzeczy pierwszych, które oznaczają rzeczy drugie, rozważa się, uwzględniając sześć okoliczności; okoliczności te są takie: rzecz, osoba, liczba, miejsce, czas, zachowanie. Przez rzecz rozumie się tu natomiast cokolwiek z dowolnej materii czy substancji nieożywionej bytów niebieskich albo ziemskich – na przykład kamienie i drzewa.

Rzecz oznacza na dwa sposoby: podług natury i podług formy. Jak na przykład śnieg: podług natury, ponieważ jest zimny, oznacza wyniszczenie pożądania; podług zaś formy, ponieważ jest biały, oznacza czystość dobrego czynu.

Osoba oznacza: jak na przykład Izaak oznacza Boga Ojca, a Jakub – ród pogan.

Liczby, jakie występują w boskiej Mowie, oznaczają na dziewięć sposobów. Podług następstwa miejsca – jak na przykład jedynka, ponieważ jest pierwszą pośród liczb, oznacza początek wszystkich rzeczy; i jak dwójka, ponieważ jest druga i ponieważ jako pierwsza odstępuje od jedynki, oznacza grzech, który polega na odejściu od pierwszego dobra. Podług jakości podziału – jak, przykładowo, ta sama dwójka, która zostaje przecięta i która może być podzielona na dwie części, oznacza rzeczy zniszczalne i przemijające; trójka natomiast oznacza rzeczy niezniszczalne, ponieważ, skoro jedynka staje temu pośrodku na przeszkodzie, nie może ona przecięta zostać tak, by powstały z niej dwie równe połowy. Podług sposobu wyciągnięcia – jak na przykład siódemka, będąca powyżej szóstki, oznacza odpoczynek po pracy. Podług formy rozmieszczenia – jak dziesiątka na przykład, która rozciąga się na długość, oznacza słuszność wiary; jak setka, ponieważ rozpościera się na szerokość, oznacza obszerność miłości; jak tysiąc, ponieważ wznosi się na wysokość, oznacza wysokość nadziei. Podług obrachunku – jak na przykład dziesiątka oznacza doskonałość, ponieważ na niej znajduje swój kres zwiększanie rachunku. Podług zwielokrotniania – jak, przykładowo, dwunastka oznacza pełnię, ponieważ powstaje z przemnożenia wzajemnego trójki i czwórki, tymczasem czwórka stanowi formę bytów cielesnych, a trójka – formę bytów duchowych. Podług zbioru części – jak na przykład szóstka jest formą doskonałości, a to dlatego, że jej części, trójka, dwójka i jedynka, zebrane razem, tworzą całość, i to tak, że ani nie pozostaje żaden nadmiar, ani nie okazuje

się żaden niedomiar. Podług wielości – jak, przykładowo, dwójka przez wzgląd na dwie jedynki oznacza miłość Boga i bliźniego, a rzecz potrójna przez wzgląd na trójkę oznacza Trójcę. Podług zwiększenia – o jakim mowa w Księdze Kapłańskiej: „Przez wasze grzechy zwiększę wasze kary siedmiokrotnie”¹¹, gdzie przez liczbę siedem oznaczone jest nie co innego, jak wielokrotność zasądzonej kary.

Miejsca oznaczają: jak, dla przykładu, Jerycho oznacza bezwład światowy, gospoda – Kościół, a Jerozolima – życie wieczne¹².

Czas oznacza – czytamy przecież: „Obchodzono w Jerozolimie święto poświęcenia świątyni, a była zima”¹³; więc zima wyraża w tym miejscu oziębłą niewiarę Judejczyków¹⁴.

Zachowanie oznacza – jak wówczas, gdy Jezus przychodzi do Betanii i wzbudza Łazarza: a Betanię nazywa się domem posłuszeństwa, więc Chrystus przychodzi do domu, w którym go się słucha, aby wskrzesić Łazarza, to jest duszę umarłą w grzechach¹⁵.

[Rozdział VI] Dlaczego Pismo przedstawia najpierw dzieło założenia

Jak powiedziano wyżej, pismo światowe ma swój przedmiot w dziele założenia, Pismo zaś święte ma swój przedmiot w dziele odnowienia. Pierwsze, dzieło założenia, dokonane zostało, aby panował nad nim człowiek stojący, drugie natomiast, dzieło odnowienia, dokonane zostało, aby podnieść człowieka upadłego.

A Pismo święte, aby w odpowiedni, oczywiście, sposób przystąpić do swojego przedmiotu, o którym powinno traktować, wspomina na początku dzieło założenia. Jak bowiem duch ludzki stworzony został ze względu na Boga i jak ciało – ze względu na ducha, tak świat stworzony został ze względu na ciało, aby świat służył ciału, ciało – duchowi, a duch – Stwórcy. Więc nie może Mowa święta obwieszczać odnowienia człowieka bez opowieści o jego upadku, ani upadku człowieka bez opowieści o jego stworzeniu, ani stworzenia człowieka bez opowieści o założeniu całego świata; i dlatego postanowiono, aby najpierw przypomnieć dzieło założenia.

¹¹ Kpł 26,23–24.

¹² Por. Łk 10,30–37.

¹³ J 10,22.

¹⁴ Por. całą scenę: J 10,22–39.

¹⁵ Por. J 11,1–44.

[Rozdział VII] O stworzeniu świata

Stworzenie świata Pismo przedstawia tak, mówiąc: „Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię”¹⁶. Niebem nazywa ono trzy żywioły: ogień, powietrze i wodę, które tworzyły jedno przemieszane połączenie albo jedno połączone przemieszanie¹⁷ – żywioły opływające dookoła żywioł czwarty, którym była ziemia. Ziemia ta, dzięki swojemu ciężarowi utrzymująca się w równowadze, mieściła się bowiem pośrodku i w głębi trzech pozostałych żywiołów. Dalej Pismo św. nazywa trzy żywioły, które wzajem były ze sobą przemieszane, wodami, a następnie¹⁸ ciemnościami; wodami nazywa tam, gdzie mówi: „Duch Pański unosił się nad wodami”¹⁹, ciemnościami natomiast tam, gdzie rzece: „Ciemności były nad powierzchnią głębin”²⁰. Niebo nazywa niebem ze względu na zawieszenie, wody wodami – ze względu na zmienność i ruch, ciemności ciemnościami – ze względu na zmieszanie. Głębina była wnętrza ziemi, która w przyszłości stanie się zbiornikiem wód niższych. Tak więc na początku stworzone zostały niebo i ziemia, czyli cztery proste żywioły, budulec wszystkiego, co miało powstać później.

Następnie Pismo dodaje słowa takie oto: „Powiedział zaś Bóg: «Niech się stanie światło!», i stworzone zostało światło”²¹. Jak uczy wiara, pierwsze to światło stworzone zostało w tym miejscu, w którym obecnie słońce codziennie powstaje, i, jak wierzymy, dla tej właśnie drogi, jaką słońce w koło przemierza – i „tak upłynął wieczór i poranek”: i takie było dzieło dnia pierwszego.

Drugiego dnia stworzone zostało „sklepienie pośrodku wód”²², to jest pośrodku owego zmieszania trzech żywiołów, które dlatego się rozróżnia, że najpierw mowa jest o niebie, następnie o wodzie, wreszcie zaś o ciemnościach: a tu, w dziele dnia drugiego, do owego zmieszania odnosi się słowo „wód”. Stworzone znowuż zostało „sklepienie pośrodku wód”²³ w taki sposób, że część wód zawarło

¹⁶ Rdz 1,1.

¹⁷ Kolejna gra słów: *in confusione permixta – in permixtione confusa*, „połączenie przemieszane” – „przemieszanie połączone”.

¹⁸ Zdania, które Ryszard zaraz zacytuje, mamy w Biblii w odwrotnej kolejności – Rdz 1,2: „Ciemność była nad powierzchnią bezmiaru wód [przydawki rzeczownikowej „wód” nie ma w tekście łacińskim; przyp. Ł.L.], a Duch Boży unosił się nad wodami”.

¹⁹ Rdz 1,2.

²⁰ Rdz 1,2.

²¹ Rdz 1,3.

²² Rdz 1,6.

²³ Rdz 1,6.

ono w swoim wnętrzu, mając je pod sobą, część natomiast wód wyłączyło ono ze swego wnętrza, mając je nad sobą. W masie bowiem wszechświata to, co jest najbardziej wewnętrzne, znajduje się najniżej, a to, co jest najbardziej zewnętrzne, znajduje się najwyżej. Na przykład ziemia w rzeczach cielesnych jest pierwiastkiem ze wszystkich ich pierwiastków najbardziej wewnętrznym i znajduje się najniżej; z kolei wody, które mieszczą się nad sklepieniem, są najbardziej zewnętrzne i znajdują się najwyżej. Gdy chodzi jednakże o rzeczy środka, to jedne z nich, które są bardziej wewnętrzne, znajdują się niżej, a drugie, bardziej zewnętrzne, znajdują się wyżej. Sklepienie zaś, jak się tego dowodzi z gwiazd doń przytwierdzonych, jest ruchome, lecz nie wiadomo, z jakiej materii je uczyniono.

Trzeciego dnia ogrom wód, który wypełniał przestrzeń znajdującą się pomiędzy niebem a ziemią, zwrócony ku głębinie, za rozkazem boskim zstąpił w dół; i tak powietrze mieszczące się pośrodku pozostało czyste i przejrzyste²⁴. Następnie Bóg rozkazał, aby ziemia wydała krzewy i drzewa według swoich gatunków – i wydała²⁵.

Czwartego dnia uczynił Bóg pochodnie, które, jak się tego dowodzi, umieszczone zostały na sklepieniu²⁶, za wyjątkiem siedmiu planet, których nazwy są takie: Księżyc, Wenus, Merkury, Słońce, Mars, Jowisz, Saturn.

Piątego dnia uczynił Bóg ryby i ptaki – jedne i drugie wyszły z wody; przy czym ryby pozostawił Bóg w wodzie, co do ptaków natomiast postanowił, by zamieszkiwały w powietrzu²⁷.

Szóstego dnia Bóg uczynił na ziemi zwierzęta²⁸. Stworzywszy zaś świat, urządziwszy i przyozdobiwszy go, a także przygotowawszy, co jest konieczne, korzystne i miłe dla ludzkiego ciała, uczynił Bóg człowieka, posiadacza wszystkiego, pana wszechświata, który chociaż co do czasu jest późniejszy, to jednak co do przyczyny okazuje się wcześniejszy, a co do godności – wyższy²⁹. Ciało człowieka ulepił Bóg z czerwonej gliny ziemi „i tchnął w jego twarz tchnienie życia, i powstał człowiek jako dusza żyjąca. Posadził także Pan Bóg zaraz na początku ogród rozkoszy”³⁰. Ogród ten znajdował się na ziemiach Wschodu, gdzie, z racji

²⁴ Por. Rdz 1,9.

²⁵ Por. Rdz 1,11.

²⁶ Por. Rdz 1,14.

²⁷ Por. Rdz 1,20.

²⁸ Por. Rdz 1,25.

²⁹ Por. Rdz 1,26–30.

³⁰ Rdz 2,7–8. W edycji niniejszy cytat biblijny inaczej nieco połączony został ze zdaniem Ryszardowym.

na znakomite przemieszanie powietrza, nigdy nie nastaje ani mróz, ani upał, lecz wiecznie trwają maj oraz wiosenna świeżość i pogoda. W ogrodzie rośnie drzewo życia, dopóki z którego człowiek jadał, dopóty nigdy nie chorował, nigdy się nie starzał; a ponieważ żył w posłuszeństwie, przenoszony był – jak teraz przez śmierć, tak wówczas bez śmierci – do społeczności aniołów. W ogrodzie rośnie również drzewo wiedzy o tym, co dobre, a co złe, dzięki któremu miał człowiek kosztować dobra, gdy z niego nie spożywał, a także zła, gdy z niego spożywał³¹. W tym to więc miejscu umieścił Bóg człowieka, którego stworzył, zakazując mu wyłącznie jednego, mianowicie drzewa dobra i zła³². Wreszcie, po tym, jak przyprowadził do Adama wszystkie zwierzęta i jak wszystkie otrzymały one odeń imiona, stworzył Bóg Ewę, którą dał mężczyźnie, z którego została uczyniona, jako towarzyszkę³³. „I patrzył Bóg na wszystko, co uczynił; i było bardzo dobre; i siódmego dnia po całym trudzie, jakiego się podjął, Bóg odpoczął”³⁴.

[Rozdział VIII] O czterech działaniach Boga

Lecz dlaczego mówi się tu o Bogu, że odpoczął po całym trudzie, skoro Chrystus powie w Ewangelii: „Ojciec mój aż do teraz działa – i ja działam”³⁵. Należy zatem wiedzieć, iż wyróżnia się cztery działania Boga: pierwszym trudem Boga jest dzieło stworzenia, trudem drugim – dzieło urzędzenia, trzecim – dzieło przedłużania, czwartym – dzieło kierowania. Pierwszego dzieła Bóg dokonał przed wszystkimi dniami, drugiego – w sześć dni: i to po podjęciu tego wysiłku w dniu siódmym Bóg odpoczął; trzeciego dzieła dokonuje Bóg od początku aż do końca wieku, czwartego zaś nie przestanie czynić na wieki.

W taki to więc sposób, poprzez dzieło stworzenia, Pismo św. przystępuje do swojego przedmiotu, to jest do dzieła odnowienia. O tym zaś przedmiocie traktuje, jak wyżej powiedziano, trojako: podług historii, podług alegorii, podług tropologii.

Ale wpraw, nim podejmiemy opowieść historyczną, potrzeba, abyśmy powiedzieli nieco o układzie ziem. W pierwszej bowiem kolejności zamierzamy

³¹ Por. Rdz 2,9.

³² Por. Rdz 2,15–17.

³³ Por. Rdz 2,18–25.

³⁴ Rdz 1,31 i 2,2.

³⁵ J 5,17.

sporządzić przegląd historii – nie tylko boskiej, ale i światowej; następnie znowuż, na tyle, na ile to możliwe, wyłożymy tajemnice alegorii i tropologii³⁶.

[Rozdział IX] O dwóch Testamentach

Całe Pismo św. zawiera się w dwóch Testamentach, mianowicie starym i nowym. Każdy z tych dwu Testamentów dzieli się na trzy porządki. Stary Testament zawiera się w Prawie, Prorokach i Hagiografach; nowy zaś – w Ewangeliach, Apostołach i Ojcach.

Pierwszy porządek Starego Testamentu, to jest Prawo, które Hebrajczycy nazywają *Torath*, stanowi Pentateuch, czyli pięć ksiąg Mojżesza. W porządku tym pierwsza jest księga *Bresith*, czyli Księga Rodzaju, druga – *Hellesmoth*, czyli Księga Wyjścia, trzecia – *Vagecrah*, czyli Księga Kapłańska, czwarta – *Vaiedaber*, czyli Księga Liczb, piąta – *Adabrain*, czyli Księga Powtórzonego Prawa³⁷.

Drugi porządek to porządek Proroków. Na porządek ten składa się osiem tomów: tomem pierwszym jest Księga Jozuego Bennuma, to znaczy „syna Numa”,

³⁶ Ryszard przypomina tu, jaki przyjął był *modum operandi*, przystępując do pisania *Libri exceptionum*. Przytoczmy więc stosowne jego słowa z prologu do pierwszej części *Księgi wypisów*: „Sposób pisania przyjmujemy taki. Całą zawartość tego zestawienia [= *Księgi wypisów*; przyp. Ł.L.] dzielimy na dwie części. W części pierwszej przedmiotem rozważań czynimy początek sztuk, układ ziem oraz koleje dziejów, biegnących od początku aż do naszego czasu. W części drugiej przedmiotem rozważań czynimy sensy alegorii oraz tropologii, uporządkowanych podług toku przedkładanej historii” (Richard de St-Victor 1958, 97; tłum. Ł.L.). Niech poczynić nam w tym miejscu wolno jedną jeszcze uwagę dotyczącą twórczości kaznodziejskiej Ryszarda. Otóż zastanawia jej jednorodność, że mianowicie dotyczy ona jednego właściwie tematu – mistyki, to jest drogi i zbliżania się człowieka do Boga (Libowski i Wilk 2022, 11). Lecz jednorodność owa Ryszardowej *artis praedicandi* staje się najzupełniej zrozumiała, kiedy weźmie się pod uwagę, że jest ona ze wszech miar celowa: jest celowa, bo jest wykładem tropologicznego sensu Pisma św., który objawia, jak winien człowiek żyć.

³⁷ Ryszard posługuje się tu tradycyjnymi hebrajskimi nazwami ksiąg biblijnych, ich transkrypcjami na język łaciński (z jakich wersów poszczególnych ksiąg nazwy te zaczerpnięto, zaznaczamy w nawiasach): Księga Rodzaju – *Bereszit* (בְּרֵאשִׁית), czyli *Na początku* (1, 1); Księga Wyjścia – *Szemat* (שְׁמֹת), czyli *Imiona* (1, 1); Księga Kapłańska – *Wajikra* (וַיִּקְרָא), czyli *Zawołaj* (1, 1); Księga Liczb – *Bemidbar* (בְּמִדְבָּר), czyli *Na pustyni* (1, 1); Księga Powtórzonego Prawa – *Haddewarim* (הַדְּבָרִים), czyli *Słowa* (1, 1). Za konsultacje w odnośnej materii (chodzi o przypisy niniejszy oraz przypisy 39–43) wypada podziękować najserdeczniej ks. mgr.-lic. Jakubowi Altmanowi.

który nazywany jest i Jozuem, i Jezusem Nawy, i Jezusem³⁸; tomem drugim – księga *Soptim*, którą jest Księga Sędziów³⁹; tomem trzecim – Księga Samuela, którą stanowią pierwsza i druga z Ksiąg Królów; tomem czwartym – Księga Malachiasza, którą stanowią trzecia i czwarta z Ksiąg Królów; tomem piątym – Księga Izajasza; tomem szóstym – Księga Jeremiasza; tomem siódmym – Księga Ezechiela; tomem ósmym – księga *Thareastra*, która jest Księgą Dwunastu Proroków⁴⁰.

Trzeci porządek stanowi porządek Hagiografów. Zawiera on dziewięć ksiąg: pierwszą jest Księga Joba; drugą – Psalterz; trzecią – *Masloth*, która po grecku nazywa się *Sentencje*, a po łacinie *Przysłowia*⁴¹; czwartą – Księga Koheleta, czyli Eklezjastes; piątą – *Sirasirim*, czyli Pieśń nad Pieśniami⁴²; szóstą – Księga Danieła; siódmą – *Dabreniamin*, czyli Kroniki⁴³; ósmą – Księga Ezdrasza; dziewiątą – Księga Estery⁴⁴.

Wszystkich tych ksiąg jest dwadzieścia dwie. A obok nich są jeszcze i inne księgi, jak Mądrość Salomona, Księga Jezusa, syna Syracha, Księga Judyty, Księga

³⁸ Piotr Komestor, równoletek Ryszarda, wyjaśnia w dziele *Historia Scholastica*, zaraz na początku księgi poświęconej historii Księgi Jozuego (PL 198, 1259): „Uważa się, że Księga Jozuego bierze swój tytuł od imienia autora, który nazywany jest także Jezusem. Albowiem Jozue i Jezus to to samo imię. Autor ten określanym jest także przydomkiem utworzonym od imienia ojca: «Jezus Nawy» albo «Jozue Bennum» – to jest: «syn Nawy» albo «syn Numa»; a jedno i drugie znaczy to samo. Określany jest zaś tak dla odróżnienia go od Jezusa, który napisał Eklezjastyk [= Mądrość Syracha; przyp. Ł.L.], a który był synem Syracha i prawnikiem Jezusa, wielkiego kapłana” (tłum. Ł.L.).

³⁹ *Szofetim* (שֹׁפְטִים), czyli Sędziowie (2, 16).

⁴⁰ *Terei Asar* (תְּרֵי אֲסָר), czyli *Dwanaście* (wyrażenie to występuje w Starym Testamencie tylko dwa razy: Ezd 6,17 i Dn 4,26).

⁴¹ *Miszlei* (מִשְׁלֵי), czyli *Przysłowia* (1, 1); przywoływana przez Ryszarda w łacińskim tłumaczeniu nazwa grecka to Παροιμίαι.

⁴² *Szir Haszszirim* (שִׁיר הַשִּׁירִים), czyli *Pieśń pieśni* (1, 1).

⁴³ *Diwrei Hajjamim* (דִּבְרֵי הַיָּמִים), czyli *Kroniki* – dosłownie *Słowa dni* (27, 24); grecki tytuł księgi, który, transkrybowany na alfabet łaciński, wszedł do użytku i który tu się pojawia, to Παραλειπομένων.

⁴⁴ Jak podaje Frans van Liere (Liere 2014, 74 i 60; za odesłanie do tej publikacji należy podziękować ks. mgr. Michałowi Buraczewskiemu), tak samo zawartość Biblii hebrajskiej przedstawia Hieronim w słynnym prologu – nazywanym niekiedy prologiem bojowym (*prologus galeatus*; tłum. dosł. „prolog osłonięty hełmem”) – do swojego przekładu Ksiąg Królewskich (*Praefatio Hieronymi in libros Samuel et Malachim*, PL 28, 547–558). Najprawdopodobniej z tego to więc prologu korzystał Hugon ze św. Wiktora, pisząc swój *Didascalicon* (chodzi o rozdział II księgi IV: PL 176, 778–779), z kolei z Hugona korzystał zapewne Ryszard.

Tobiasza oraz Księga Machabejczyków, które, oczywiście, czyta się, ale których nie wliczamy do kanonu.

Do tych dwudziestu dwóch ksiąg Starego Testamentu dołącza się osiem ksiąg Nowego Testamentu. Pierwszy porządek Nowego Testamentu tworzą cztery Ewangelie: Mateusza, Marka, Łukasza, Jana. Również cztery księgi mamy w drugim porządku Nowego Testamentu: Dzieje Apostolskie, listy Pawła w liczbie czternastu w jednym tomie, listy kanoniczne, Apokalipsa. W trzecim porządku pierwsze miejsce zajmują dekrety, które nazywamy kanonami, a po nich następują pisma świętych Ojców, czyli Hieronima, Augustyna, Grzegorza i innych – z tym, że zbiór tych pism nie jest skończony. Owych jednak pism Ojców nie zalicza się do tekstu boskich Pism – tak jak w Starym Testamencie, jak powiedzieliśmy, są pewne księgi, które nie są wpisane do kanonu, które się jednak czyta, jak Mądrość Salomona i inne⁴⁵.

⁴⁵ Prezentując kolejne księgi Nowego Testamentu, Ryszard podąża, oczywiście, za Hugonem (*Didascalicon*, księga IV, rozdział II: PL 176, 778–779). Za Pauliną Pludrą-Żuk i Jackiem Soszyńskim godzi się też w tym miejscu zaznaczyć, iż „konsekwentny podział Nowego Testamentu na trzy porządki, na podobieństwo Starego Testamentu, zdaje się oryginalnym dorobkiem myślowym Hugona, ponieważ tylko częściowo znajduje odbicie u wcześniejszych autorów” (Hugon ze św. Wiktora 2017, 159, przyp. 174). Naturalnie, ów jego pomysł na podział Nowego Testamentu spotkał się z krytyką – już autorów jemu współczesnych. Robert z Melun na przykład, współbrat Hugona z opactwa św. Wiktora, pisze w swoich *Sentenciach*: „Niektórzy dzielą Nowy Testament na trzy części: [1] Ewangelie; [2] Listy Kanoniczne, listy Pawła, Dzieje Apostolskie i Apokalipsę Jana; a także na [3] pisma Ojców, to jest Hieronima i Augustyna oraz innych komentatorów Starego i Nowego Testamentu. Inni jednak nie chcą, aby pisma Ojców były częścią Nowego Testamentu. Mówią, że Ewangelie są pierwszą jego częścią, a Listy Kanoniczne i listy Pawła – częścią jego drugą. Uważają, że trzecia część to Dzieje Apostolskie i Apokalipsa Jana. Chcą bowiem, aby Nowy Testament składał się wyłącznie z tych ksiąg, ponieważ w nich nie ma niczego, co można by poprawić, zmienić lub uznać za fałszywe” (cyt. za: Liere 2014, 76; tłum. z ang. Ł.L.). Przywołany fragment tekstu Roberta Frans van Liere opatruje następującym komentarzem: „Zdając sobie – być może – sprawę z osobliwości swojego wcześniejszego poglądu (nikt nie będzie utrzymywał, iż pisma ojców Kościoła były bezbłędne, ponieważ sam Augustyn napisał książkę zatytułowaną *Retractationes* [*Sprostowania*], w której przyznał się do wielu własnych błędów i je poprawił), w swoim dziele *O Piśmie św.* Hugon nieco go zmodyfikował, aby wyrzec się idei, że pisma ojców Kościoła mają taki sam autorytet jak Pismo św. Pisma ojców Kościoła – mówi Hugon – należy traktować z takim samym szacunkiem jak apokryfy Starego Testamentu: mogą one nie być bezbłędne, ale nadal należy je uznawać za autorytatywne w ramach tradycji chrześcijańskiej” (Liere 2014, 76; tłum. Ł.L.).

A zatem tekst boskich Pism, jakoby całe ciało, zasadniczo składa się z trzydziestu ksiąg. Dwadzieścia dwie z nich, jak wyżej powiedzieliśmy, zawierają się w Starym Testamencie, a osiem tworzy Testament Nowy.

[Rozdział X] Skąd wzięła się nazwa ‘Testament’

Święte Pisma nazywa się ‘Testamentem’, ponieważ daje taką możliwość zwyczaj człowieka. Od starożytności bowiem ci, którzy nie mieli potomstwa, przysposabiali dzieci, a kiedy ustanawiali je dziedzicami, wzywali świadków i spisywali cyrograf⁴⁶ – nie jednak od razu prawomocny, tak, że za życia spadkodawcy mógł być jeszcze zmieniony⁴⁷.

Podobnie Bóg, z natury mając jednego Syna, z łaski przysposobić zechciał wielu: i dlatego wybrał na początku jednego Abrahama, któremu polecił opuścić, co było mu znane, obiecując mu ziemię palestyńską⁴⁸. Potem, wyprowadziwszy synów Izraela z Egiptu, przyobiecał im tę ziemię raz wtóry; a żeby nie powątpiewali i mogli być pewni przyobiecane go dziedzictwa, sporządził Testament⁴⁹, mianowicie Prawo, które dane im zostało przez Mojżesza⁵⁰. Lecz ponieważ Bóg nie mógł umrzeć i przez śmierć spadkodawcy Testament nie mógł być potwierdzony, zabity został zamiast niego mistyczny baranek, którego krwią, dla potwierdzenia przyobiecane go dziedzictwa, skropiono potomstwo oraz cały lud⁵¹. Tym sposobem i Pan Jezus Chrystus, powołując do wiecznego dziedzictwa

⁴⁶ Cyrograf, łac. *chirographum* – słowo przejęte z greki (τὸ χειρόγραφον: χεῖρ = ręka + γράφω = piszę), oznaczające dokument napisany własnoręcznie (Jougan 2013, 104, s.v. *chirographum*; Birkenmajer i in. 1971, 436, s.v. *cyrograf*); w średniowieczu cyrografami nazywano dokumenty prawne o charakterze prywatnym, np. umowy, zobowiązania czy rewersy.

⁴⁷ Chodzi o to, że dopiero śmierć spadkodawcy czyni sporządzony przezeń testament wiążącym, prawomocnym, wywierającym skutki prawne; że póki spadkodawca żyje, spisany przez niego testament może być zmieniony – mówi o tym rzymska zasada: „Wola spadkodawcy może być zmieniona aż do jego śmierci” (zob. Dębiński 2017, 306). Ryszard fakt ów tu akcentuje, bo za chwilę będzie mu on potrzebny.

⁴⁸ Por. Rdz 12,1 oraz 13,14–18.

⁴⁹ Warto może w tym miejscu zauważyć, że rzeczownik łaciński *testamentum* znaczący z jednej strony testament, z drugiej zaś – przymierze, która to dwuznaczność ginie w przekładzie polskim: „1. testament, zapis, rozporządzenie (wyrażenie) ostatniej woli; [...] 2. rozporządzenie, nakaz; 3. układ, umowa, obietnica, przyrzeczenie, związek, przymierze [...]” (Jougan 2013, 680, s.v. *testamentum*).

⁵⁰ Por. Wj 19–34.

⁵¹ Por. Hbr 9,16–21, a także Wj 24,4–8.

nie jednego człowieka, ale wszystkie ludy, sporządził Testament, mianowicie Ewangelię⁵². A dla jego potwierdzenia nie zabito, jak dawniej, baranka, ale on sam, będąc człowiekiem i mogąc umrzeć, wydał się na śmierć; i jak Bóg, aby dać Stary Testament, zwołał świadków, mianowicie Aarona i Marię, jego siostrę⁵³, oraz Ura⁵⁴, tak i Chrystus – lecz ponieważ obiecał on rzeczy większe, to zwołał więcej świadków, mianowicie Apostołów i Męczenników.

Starym nazywa się Testament pierwszy – albo dlatego, że dany został wcześniej, albo dlatego, że ustanowiony został odnośnie do tych rzeczy, które się starzeją. Nowym nazywa się Testament drugi, ponieważ mówi on o tym, co niezmiennie i zawsze nowe.

Bibliografia

- Bajor, Wanda. 2022. „Ryszard ze św. Wiktora”. W *Mądrość wiktorynów. Kultura intelektualna szkoły św. Wiktora*, red. Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, Dominique Poirel. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki [w druku].
- Birkenmajer, Aleksander i in., red. 1971. *Encyklopedia wiedzy o księżce*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bonnard, Fourier. 1904. *Histoire de l'abbaye royale et de l'ordre des chanoines réguliers de St-Victor de Paris*. T. 1: *Première période (1113–1500)*. Paryż: A. Savaète.
- Bromiley, Geoffrey. 1988. *The International Standard Bible Encyclopedia. Volume Four: Q-Z*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Châtillon, Jean. 1988. „Richard de St-Victor”. W *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. 13, red. M. Viller i in., 593–654. Paryż: Beauchesne.
- Dębiński, Antoni. 2017. *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Emery, Kent. 2003. „Richard of St-Victor”. W *A Companion to Philosophy in the Middle Ages*, red. Jorge J.E. Garcia, Timothy B. Noone, 588–594. Oxford: Blackwell.

⁵² Por. Hbr 8,13.

⁵³ Mówiąc dziś o siostrze Aarona, używa się imienia Miriam (zob. np. Kubies 2017, 81–83).

⁵⁴ Chociaż występuje na kartach Starego Testamentu postać o imieniu Ur – Elifelet, jeden z walecznych bohaterów króla Dawida, według 1 Krn 11,35 był synem Ura, aczkolwiek według 2 Sm 23,34 synem Achasbaja z Bet-Maaka (Bromiley 1988, 950, s.v. *Ur*) – trudno kojarzyć i łączyć ją z Urem, o którego tu by chodziło; przywołajmy odnośny fragment tekstu łacińskiego: „[...] Sicut Deus [...] vocavit testes, Aaron scilicet et Mariam sororem ejus et Ur, ita Christus [...]”.

- Feiss, Hugh, Mousseau, Juliet, red. 2018. *A Companion to the Abbey of Saint Victor in Paris*. Leiden – Boston: Brill.
- Grabski, Andrzej. 2006. *Dzieje historiografii*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Hugh of St Victor. 2010. *On the Three Days*. Wstęp i tłum. Hugh Feiss. W *Trinity and Creation: A Selection of Works of Hugh, Richard and Adam of St-Victor*. Red. Boyd Taylor Coolman i Dale M. Coulter, 61–102. *Victorine Texts in Translation*, 1. Turnhout: Brepols.
- Hugon ze św. Wiktora. 2017. *Didascalicon, czyli co i jak czytać*. Tłum. Paulina Pludra-Żuk, wstęp Jacek Soszyński, komentarz Paulina Pludra-Żuk i Jacek Soszyński. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Jougan, Alojzy. 2013. *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Krapiec, Mieczysław Albert. 2008. „Życie”. W *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 9, red. A. Maryniarczyk, 971–984, Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Kubies, Grzegorz. 2017. „Miriam, muzykująca prorokini”. *Analecta Cracoviensia* 49: 81–109. <http://dx.doi.org/10.15633/acr.2407>.
- Libowski, Łukasz, Wilk, Piotr. 2021a. „Ryszarda ze św. Wiktora «Poczet cesarzy rzymskich od Oktawiana do Trajana», czyli przekład księgi szóstej z pierwszej części jego «Libri exceptionum»”. *Łódzkie Studia Teologiczne* 30 (1): 63–83.
- Libowski, Łukasz, Wilk, Piotr. 2021b. „Ryszarda ze św. Wiktora «Poczet cesarzy rzymskich od Trajana do Konstantyna Wielkiego», czyli przekład księgi siódmej z pierwszej części jego «Libri exceptionum»”. *Łódzkie Studia Teologiczne* 30 (3): 117–138.
- Libowski, Łukasz, Wilk, Piotr. 2021c. „Ryszarda ze św. Wiktora «Poczet cesarzy rzymskich od Konstantyna Wielkiego do Zenona», czyli przekład księgi ósmej z pierwszej części jego «Libri exceptionum»”. *Łódzkie Studia Teologiczne* 30 (4): 91–107.
- Libowski, Łukasz, Wilk, Piotr. 2022. „O, szczęśliwa oblubienico Boga, duszo człowieka sprawiedliwego!». *Kazania dziewiąte, dziesiąte i jedenaste Ryszarda ze św. Wiktora z jego Liber exceptionum – wstęp i przekład*. *Przegląd Tomistyczny* 28: 7–24.
- Libowski, Łukasz. 2020. „«Studeamus, fratres carissimi, studeamus tam gloriosae civitatis cives esse». Trzy kazania Ryszarda ze św. Wiktora z jego *Liber exceptionum* [II, X, 1–3] – wstęp, przekład, komentarz”. *Littera Antiqua* 15: 4–33.
- Libowski, Łukasz. 2021. „«Studeamus ergo, fratres, [...] domum cordis nostri intrare». Kazanie adwentowe Ryszarda ze św. Wiktora [*Liber exceptionum*, II, X, 5]”. *Nowiny Raciborskie* 29: 8.
- Liere, Frans van. 2014. *An Introduction to the Medieval Bible*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Liere, Frans van. 2018. „Following in the Footsteps of Hugh: Exegesis at St-Victor, 1142–1242”. W *A Companion to the Abbey of Saint Victor in Paris*, red. Hugh Feiss, Juliet Mousseau, 223–243. Leiden–Boston: Brill.

- Majeran, Roman, Misiurek, Jerzy. 2012. „Ryszard ze Św. Wiktora CRSA”. W *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. Edward Gigilewicz, 697–702. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- Pawlikowski, Tomasz. 2007. „Ryszard ze św. Wiktora”. W *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 8, red. Andrzej Maryniarczyk, 880–883. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Poirel, Dominique, red. 2010. *L'école de Saint-Victor de Paris: Influence et rayonnement du Moyen Âge à l'époque modern*. Bibliotheca Victorina, 22. Paryż–Turnhout: Brepols.
- Poirel, Dominique, Sicard, Patrice. 2008. „Figure vittorine: Riccardo, Acardo e Tommaso”. W *La fioritura della dialettica. X–XII secolo*, red. Inos Biffi, Costante Marabelli, 459–537. Figure del pensiero meidevale, 2. Milano: Città Nuova.
- Poirel, Dominique. 2018. „Sacraments”. W *A Companion to the Abbey of Saint Victor in Paris*, red. Hugh Feiss, Juliet Mousseau, 277–297. Leiden–Boston: Brill.
- Poirel, Dominique. 2022a. „Wprowadzenie. Opactwo św. Wiktora? Cóż to takiego?”. Tłum. Marcin Jan Janecki. W *Mądrość wiktorynów. Kultura intelektualna szkoły św. Wiktora*, red. Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, Dominique Poirel. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki [w druku].
- Poirel, Dominique. 2022b. „Wprowadzenie do filozofii wiktoryńskiej”. Tłum. Marcin Jan Janecki. W *Mądrość wiktorynów. Kultura intelektualna szkoły św. Wiktora*, red. Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, Dominique Poirel. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki [w druku].
- Richard de St-Victor. 1958. *Liber exceptionum. Texte critique avec introduction, notes et tables*. Ed. Jean Châtillon. Textes Philosophiques de Moyen Âge, 5. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Ryszard ze św. Wiktora. 2022. „O początku i podziale sztuk”. Tłum. Łukasz Libowski. W *Mądrość wiktorynów. Kultura intelektualna szkoły św. Wiktora*, red. Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, Dominique Poirel. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki [w druku].
- Wielgus, Stanisław. 1990. *Badania nad Biblią w starożytności i średniowieczu*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Wilk, Piotr. 2022a. „Ryszard ze św. Wiktora, *Sermo* IV: «Życie nasze jest jak morze» – wstęp, komentarz, przekład”. *Świdnickie Studia Teologiczne* 19: 149–158.
- Wilk, Piotr. 2022b. „Przymioty świętego. *Sermones* VI–VIII Ryszarda ze św. Wiktora – wstęp, przekład, komentarz”. *Łódzkie Studia Teologiczne* 31 (4): 133–144.
- Żmigrodzki, Piotr, red. 2007–. *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN. <https://wsjp.pl/> (dostęp: 24.04.2022).